

перлокутивний ефект. Розроблений метод інтертекстових запитань відповідає меті дослідження системи “людина-текст” [Почепцов 1986]. А саме, є репрезентативним і включає всі елементи системи, дозволяє досліджувати процес взаємодії щодо мети (перлокутивного ефекту), враховує динаміку процесу взаємодії. Використання даного методу дозволило експериментально досліджувати лінгвістичні особливості тексту, що забезпечують перлокутивний ефект. Встановлено, що метод інтертекстових запитань зручний для експериментального дослідження функціонально-цільової структури різних спеціально орієнтованих текстів.

Література

Коммуникемы русского языка в аспекте речевого воздействия <http://31f.ru/dissertation/page.49.89-dissertaciya-kommunikemy-russkogo-yazyka-v-aspekte-rechevogo-vozdejstviya.htm>. Остин Дж. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. Теория речевых актов. – М., 1986. – С. 22-131. Почепцов О.Г. Интенциональный анализ // Речевые акты в лингвистике и методике: Межвуз. сб. науч. тр. – Пятигорск, 1986. – 227 с. Тарасов Е.Ф. Речевое воздействие: методология и теория // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 3-17. Шабес В.Я. Событие и текст. М.: Высшая школа, 1989. – 175 с.

УДК 81-15'161.2'111

КУЗЕННА Н. М.

(Кіровоградській державний педагогічний університет ім. В.Винниченка)

МОВЛЕННЄВИЙ АКТ “ПРОХАННЯ” В СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Стаття присвячена комплексному аналізу мовленнєвого акту “прохання” в сучасній комунікації. Надається його детальний функціонально-прагматичний, семантичний та структурний аналіз. Розглядаються стратегії ввічливості в мовленнєвій комунікації представників англомовної лінгвокультури.

Ключові слова: мовленнєвий акт, пряме / непряме прохання, стратегії лінгвістичної ввічливості, негативна ввічливість, позитивна ввічливість.

Кузенная Н. М. Речевой акт “просьба” в современной англоязычной лингвокультуре. Статья посвящена комплексному анализу речевого акта “просьба” в современной коммуникации. Предоставляется его детальный функционально-прагматический, семантический и структурный анализ. Рассматриваются стратегии вежливости в языковой коммуникации представителей англоязычной лингвокультуры.

Ключевые слова: речевой акт, прямая / косвенная просьба, стратегии лингвистической вежливости, негативная вежливость, позитивная вежливость.

Kuzenna N. M. The language act “request” in the modern English linguaculture. The article deals with the complex analysis of the language act “request” in modern communication. The detail functional-pragmatic, semantic and structural analyses are given. The strategies of politeness in communication of the representatives of English linguaculture are distinguished.

Key words: language act, direct / indirect request, request strategies, negative politeness, positive politeness.

Актуальність нашого дослідження обумовлена необхідністю поглибленого вивчення та аналізу комунікативно-прагматичних особливостей мовленнєвого акту прохання та структурно-синтаксичних засобів його вираження. **Метою** статті є комплексне вивчення засобів (граматичних, лексичних, стилістичних, прагматичних) вираження прохання в сучасній англійській мові. Визначено декілька необхідних для розв’язання **завдань**: 1) описати специфічні особливості мовленнєвого акту прохання та засоби його вираження з позиції теорії мовленнєвих актів; 2) визначити засоби вираження прямого та непрямого прохання з урахуванням експліцитності / імпліцитності на матеріалі сучасної англійської мови; 3) виявити сукупність мовних та екстралінгвістичних факторів, які впливають на вибір стратегій лінгвістичної ввічливості. **Об’єктом** дослідження є директивний мовленнєвий акт “прохання”. **Предмет** статті окреслюється засобами реалізації акту “прохання” в комунікативно-прагматичному аспекті.

Прохання - ввічливе звертання до кого-небудь з метою домогтися чогось, спонукати кого-небудь зробити, виконати щось; просьба [СУМ т. 8, с. 335].

Мовленнєвий акт прохання складається з п’яти типових комунікативних ходів: 1) початок бесіди, 2) звертання, 3) прохання про прохання («*Можна Вас попросити*»), 4) мотивування прохання, 5) власне прохання [Rintell 1981, с. 19]. Типові компоненти мовленнєвого акту не рівноцінні: ядро мовленнєвої дії складає власне прохання, початок розмови та звертання представляють собою фактичну комунікацію, а прохання про прохання та мотивування є додатковими компонентами

власне прохання.

В іншому дослідженні мовленнєвий акт прохання складається з двох складових: 1) власне прохання (the core request or head act) та 2) допоміжні / периферійні ходи (the various peripheral elements). Допоміжні ходи включають звертання («*Mary*»), підтримання контакту («*I know that you are busy, can you please teacher let me know my mid-term result?*»), підготовка до прохання («*I have this small problem I've got a little bit behind the rent and ...*»), прохання про прохання, обґрунтування прохання («*I'd need a computer because I have to do a little job, I don't know if you could lend it to me for a little bit*»), обіцянка або погроза («*I promise to return them by tomorrow.*») [Blum-Kulka 1989, с. 40]. Периферійні ходи можуть як вживатися в мовленнєвому акті прохання, так і бути відсутніми; за місцем використання можуть передувати власне прохання, стояти після нього або до і після нього.

У класифікації мовленнєвих актів вони представлені, в основному, директивами [Дж. Серль, К. Бах]. Проте в деяких системах акти прохання виокремлюються в окремі класи: реквестиви, коли дія вигідна для мовця, адресат має пріоритет [Є.І Біляєва, Н.І. Формановська, Г.Г. Почепцов, М. Єгорова], апелятиви – дія стосується й адресанта [Григор'їв Є.І.].

Так, Дж. Серль зображує прохання як “спробу спонукання Н зробити А”, де Н – адресат, у присутності якого вимовляється прохання. А. Вежбицька, у свою чергу, пропонує нам таку структуру: *хочу, щоб ти зробив для мене децю хороше (X), кажу це, тому що хочу, щоб ти це зробив, не знаю, зробиш ти це чи ні, бо знаю, що ти не повинен робити те, чого я від тебе прошу* [Вежбицька 2007, с. 73]. Іллокутивною ціллю прохання можна вважати прагнення мовця добитися того, щоб адресат виконав бажану для адресанта дію [Серль, 1986, с. 172].

Аналізуючи засоби лінгвістичного оформлення мовленнєвого акту прохання і взявши за основу теорію П. Брауна та С. Левінсона [Brown, Levinson 1987, с. 68-71], ми прийшли до висновку, що найчастіше представники англomовної культури використовують стратегію негативної ввічливості, рідше – прямого прохання, ще рідше – позитивної ввічливості, а найменш уживаною виявилася стратегія непрямої ввічливості.

У межах негативної ввічливості для досліджуваної культури найбільш характерні наступні стратегії (за частотою використання): обумовлена ухильність, використання питань, песимістична стилістика мовлення (*Could you possibly give me your book?*), мінімізація можливої шкоди (*I am just wondering whether I could possibly have your book?*), знеособлювання адресанта та адресата, готовність вибачитися (*I'm sorry to bother you, but I am just wondering whether I could possibly have your book for a moment?*). Інші стратегії негативної ввічливості обираються представниками даної культури досить рідко. Найбільш частотними за використанням тактиками прямого прохання є інфінітив (bare infinitive), інфінітив із пом'якшенням (please), інфінітив із посилювачем (наприклад, *Do come*); стратегіями позитивної ввічливості є використання розпізнавальних ознак певної групи людей (*Hey, mate, can you lend me a dollar?*), оптимістичне забарвлення тексту та залучення адресанта та адресата до діяльності; стратегіями непрямої ввічливості є своєрідна обірваність мовлення, не договорювання головного прохання, а лише натяк на нього; використання еліптичних речень (*Can I just?*), прагнення бути іронічним, доречно влучно застосовувати асоціації. Периферійні ходи найчастіше вживаються в стратегіях негативної ввічливості, менш поширені за умов прямого прохання чи позитивної ввічливості і майже відсутні в структурі стратегії непрямої ввічливості.

Характерно, що умови успішного виконання акту комунікації для прямого й непрямого прохання співпадають, а саме: адресат спроможний виконати дію, адресант хоче, щоб слухач виконав дію, предикуючи майбутній акт, спроба мовця до спонукання слухача вчинити дію. Варто зазначити, що ввічливість слугує найбільшою мотивацією вибору саме непрямого вираження прохання. Звернемось до шкали ввічливості Ліча [Leech 1983, с. 108], яка зображує зв'язок мовленнєвого акту прохання з терміном лінгвістична ввічливість, що був запропонований П. Брауном та С. Левінсоном [Brown, Levinson 1987, с. 60].

[1] Answer the phone (Відповідай на дзвінок).

[2] I want you to answer the phone (Я хочу, щоб ти відповів на дзвінок).

[3] Will you answer the phone? (Ви відповісте на дзвінок?)

[4] Can you answer the phone? (Ви можете відповісти на дзвінок?)

[5] Would you mind answering the phone? (Ви б не заперечували відповісти на дзвінок?)

[6] Could you possibly answer the phone? (Можливо, ви можете відповісти на дзвінок?)

Імператив [1] є прямим засобом вираження прохання та являє собою власне спонукання адресата до дії. Близьким до нього є експліцитне вираження бажання мовця (I want you) [2], котре також не дає адресату право вибору. У висловлюваннях [3] та [4] прохання виражено непрямо –

опосередковано через питання про намір і можливості адресата виконати певні дії, що вже за своєю структурою являється пропозицією вибору, здійснити який потрібно адресату. Найбільш ввічливими висловлюваннями є [5] та [6], які містять сумнів щодо бажання та можливостей адресата виконати дії.

Прохання (request) розглядається як ядерний мовленнєвий акт у класі реквестивів, семантичним варіантом якого є запит про дозвіл (an act of politely asking for something). З точки зору семантико-семантичних особливостей виділяються наступні групи спонукальних речень, що виражають спонукання та вплив:

1. Повні спонукальні речення є нормативною формою звичайного прохання, глибинною структурою якого є припущення, що адресат може виконати, а може й не виконати того, чого хоче від нього адресант, постулат «Я кажу: я дуже сильно бажаю, щоб ти це зробив», котрий при цьому супроводжується звертанням, словом “please”, емфатичним Do або модальним дієсловом, що знижує категоричність:

1) із синтетичною формою імператива; спрямовані на спонукання адресата до дій; частіше використовується при рівних стосунках між комунікантами та при звертанні старшого до молодшого в нейтральній або в невимушеній обстановці. *Take it! Show me!*

2) з аналітичною формою імператива за допомогою Let; виражає спонукання до дії, спрямоване на будь-яку особу, включаючи мовця; характерна для суб'єктів спілкування на близькій дистанції в невимушеній обстановці: *“Please let me go. I think I’m going to faint” (J. Galsworthy “The dark flower”, p.175).*

3) з перформативними дієсловами *“I am asking/requesting you to clean up the kitchen”*

4) емфатичні спонукальні речення; використовуються при рівних відносинах та при близькій дистанції між комунікантами, завжди емоційно маркіровані:

- коли мовець підкреслює свою особливу зацікавленість у ситуації: *“Please say so, if you hate my asking you questions,” I said. (A. Cronin “The Green Years”, p.118).*

- для вираження наполегливого спонукання, коли адресат виконує дію, яка неприємна для мовця;

- при повторному спонуканні, у відповідь на відмову або прояв небажання виконувати дію, до якої спонукає мовець; *Give me a penny, Papa. – I have nothing for you. Do give me just one penny.*

5) модифіковані спонукальні речення із закінченням типу **will you? won't you? can you? can't you? could you?**, або умовні речення **if you please, if you can, if you will, if you don't mind**. Такі моделі використовуються в офіційній обстановці або в присутності сторонніх слухачів, при будь-яких рольових відносинах; if you can можливі й за невимушених обставин спілкування рівних за статусом комунікантів: *“You will have tea, of course, Dorian? And so will you, Harry? Or do you object to such simple pleasures?” (O. Wilde “The Portrait of Dorian Gray”, p.111).*

2. Бездієслівні еліптичні спонукальні речення, обумовлені соціальними ролями комунікантів, що використовуються: а) в стандартних ситуаціях із відомим ритуалом поведінки – у класі, в магазині, на концерті; б) у ситуаціях, для яких «характерний дефіцит часу» [Храковский, Володин 1986, с. 173]. Серед них можна виокремити такі:

1) іменні *Dinner! Three whiskies, please!*

2) прислівникові *Forward!*; можуть реалізуватися у формі військових команд.

Оптативні речення мають пряму направленість на адресата: I wish you would do X; I wish you to do X; I want you to do X; I should like you to do X [Wierzbicka 1987, с. 197]: *“I wish you would do me the kindness and sing to me” (W. Thackeray).* Ці структури використовуються в неформальній обстановці при близькій дистанції між комунікантами.

Питальні речення є непрямую формою вираження директивної іллокуції та розділяються на експліцитні та імпліцитні, в залежності від того, чи називаються в них компоненти ситуації прохання. Ервін-Тріп [Ervin-Trip 1976, с. 46] вважає, що питальні речення можна поділити на групи:

1. питання-спонукання, на зразок Will you do X? Wont you do X? Can you do X? Could you do X? Why don't you do X? Why not do X? What about doing X? Would you mind doing X? використовується в невимушеній обстановці з близької дистанції рівними за статусом комунікантами, при звертанні старшого до молодшого: *“Will you take Robert with you this morning, Father?” (Cronin “The Green Years”);* як ввічлива форма при комунікації різних за віком суб'єктів, наприклад, людина похилого віку родичці: *“Would you like to put on your hat and come for a drive in the Park?” (J. Galsworthy).* Питання з модальними дієсловами Can та Could мають широке використання в англійській мові: направлені на з'ясування можливостей адресата виконати дію, демонструючи ввічливе відношення мовця до особистості адресата: *“Could you put in a word, sir?” (J. Galsworthy).*

2. питання-натяк характерні між комунікантами із близькими стосунками, не містить згадування про дію, яка є бажаною для мовця, тому інтерпретація питання здійснюється або з опорою на його семантику, або з акцентом на ситуацію спілкування. Формою вираження прохання слугує питання про наявність у адресата ресурсів для здійснення бажаної або необхідної для мовця дії: *Have you got light? - Give me light, please.*

3. питання-дозвіл з модальними дієсловами *can, may* у своєму прямому значенні для вираження запиту на дозвіл здійснення дії; *may* виражає більшу пошану до адресата ніж *can*: “*May I offer you a cocktail or a glass of cherry?*” (*J. Galsworthy*). При рівних відносинах та близькій дистанції питання-дозвіл є більш ввічливою формою вираження прохання порівняно з питанням-спонуканням, бо упускає вказівку на виконавця дії [Leech 1983, с. 134]. Пор.: “*Could I have your telephone number, please?*” замість “*Could you give me your telephone number?*”. При вираженні комунікативної інтенції питань-прохань мовець не впевнений в тому, що адресат обов’язково здійснить вказану дію, питальна форма створює можливість слухачеві відмовитися від виконання дії.

Розповідне речення також є непрямою формою вираження директивної інтенції та ділиться на дві групи:

1. речення з дієслівними предикатами у формі дійсного та умовного способу: *Everyone stays in his place; I order that they come before midday;*

2. речення з модальними предикатами, що реалізують значення:

- можливості (з модальними дієсловами **may, might, can, could**): “*You can take the carriage to take you down*” (*J. Galsworthy*);

- повинності (з модальними дієсловами **must, should, ought to, have to, be to, shall**): “*You must give him time and pamphlets, Marquess*” (*J. Galsworthy*);

- бажаності: *You’ll have to stay in bed* [Беляева 1992, с. 73-82].

Окремо слід зазначити, що непрямий мовленнєвий акт – це висловлювання, яке реалізує спонукання, котре направлене адресантом на адресата і зрозуміле обом мовцям. Використання такої форми обумовлене вимогою дотримання принципу ввічливості, наявністю формальної невизначеності, навіть суто гіпотетичною можливістю подвійного розуміння тексту, і вважається більш ввічливою, ніж прямий вплив. Інтенція адресанта досить визначена, але форма висловлювання свідомо обирається таким чином, щоб не сигналізувати адресату про справжній інтенціональний стан адресанта. Якщо у випадку непрямого експліцитного спонукального мовленнєвого акту прохання залишається проханням, то у випадку непрямого імпліцитного мовленнєвого акту адресант так висловлює свої наміри, ніби ніякого прохання взагалі не існує.

Таким чином, під час аналізу мовленнєвого матеріалу були виявлені фактори, що впливають на вибір мовленнєвих форм комунікативного акту прохання, а саме: фактор адресата, статусно-рольова рівність або нерівність партнерів, а також дистанція між ними. Отже, принцип ввічливості відіграє вирішальну роль в оформленні досліджуваного мовленнєвого акту і визначається як особлива стратегія мовленнєвої поведінки, що направлена на відвернення конфліктних ситуацій. Тобто основну стратегію англійської ввічливості схематично можна сформулювати так: “виражатися непрямо, зате багатослівно”. Подальші дослідження в цьому напрямку відкривають перспективи розвитку комунікативної лінгвістики.

Література

- Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык / Е.И. Беляева. — Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1992. — 168 с. Вежбицка А. Речевые жанры [в свете теории элементарных смысловых единиц] // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. — М.: Лабиринт, 2007. — С. 68 – 80. Словник української мови: в 11-ти т. — К.: Наук. думка, 1970 – 1980. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов / Джон Серль // Новое в зарубежной лингвистике. — М. : Прогресс, 1986. — Вып. XVII: Теория речевых актов. — С. 170—187. Храковский В. С., Володин А. П. Семантика и типология императива. Русский императив. Л., 1986. 272 с. Blum-Kulka S. Playing it safe: The role of conventionality in indirect requests // Cross-cultural pragmatics: requests and apologies / eds. S. Blum-Kulka, J. House, and G. Kasper. Norwood, N.J.: Ablex Publishing Corporation, 1989. P. 37–71. Brown P. and Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Use. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 345 p. Ervin-Tripp S. Is Sybil there?: the structure of some American-English directives // Language in Society, 1976. N 5. P. 25 – 66. Leech G. Principles of pragmatics. L. and N. Y., 1983. XII. 250 p. Rintell E. Sociolinguistic Variation and Pragmatic Ability: A Look at Learners // International Journal of the Sociology of language 27. – 1981. – P. 11-34. Wierzbicka A. English act verbs: A semantic dictionary / A. Wierzbicka — Sydney, 1987. — 397 p.